

SAMHÄLLSLÄRAN

I LÄROVERKEN

Av docenten OLOF SÖRNDAL, Lund

VÅR högre undervisning ligger i stöpsleven. Den bildningsintresserade svenska allmänheten avvaktar med spänning framläggandet av de förslag, som äro under utarbetande. Det är också dess uppfattning, som bör vara avgörande för den slutliga utformningen. Vårt högre skolväsen är icke som det borde vara, och många problem pocka på sin lösning. Debatten har i hög grad inspirerats av professor Cassels bok *Vår bildnings fåfänglighet* och de uppslagsrika uppsatserna i *Social årsbok 1943*. Den kritik och de reformförslag, som här framföras, kan ingen skolreform gå förbi.

Det har med rätta ofta anmärkts på att det levande livet omkring oss i ett flertal ämnen icke ges den uppmärksamhet, som bör tillkomma det. Vår skolbildning har icke tillräcklig kontakt med nutidens liv och problem. Studenterna lämna läroverken med ytterst bristfälliga kunskaper i detta avseende, huru kunniga de än må vara i sina ämnen i övrigt. De lärare äro lätt räknade, som icke någon gång för sina elever citerat det gamla välkända »non scolae sed vitae discimus», men hur står det i verkligheten till med detta. Lära våra skolpojkar och skolflickor verkligen för livet? I vissa ämnen göra de det i varje fall icke i den meningen, att de inhämta goda kunskaper om vår egen tid och dess problem. Skulden är emellertid i regel icke lärarnas utan kursplanernas i de olika ämnena, som i vissa fall hindra att tillbörlig uppmärksamhet ägnas häråt.

Vår tid kräver en något annan inriktning av kurserna i vissa ämnen än för 25 år sedan. Vårt demokratiska samhällssystem och den forcerade utvecklingen på alla områden göra ändringar nödvändiga. Tiden löper fort, och det är beklagligt, om undervisningen i våra läroverk blir alltför långt efter. Vårt bildningsideal har behov av en förändring. Mycket gammalt måste bort, och utbildningen i våra läroverk måste närmas det levande livet. Den

får icke bli något fint, som står i förnäm avskildhet och saknar tillräcklig kontakt med detta. Att rubba våra läroverks undervisningsplaner hör för visso icke till det lättaste, men det bör ske och ske snart.

Det är ett gammalt önskemål, att skolorna bibringa sina elever kunskaper om samhället. Var detta önskvärt i gångna tider, är det helt enkelt nödvändigt nu. Vårt demokratiska system fordrar för att rätt kunna fungera ett kunnigt och upplyst folk. Kunskaper om och intresse för samhällslära äro nödvändiga betingelser för en god demokrati. Av vilka har man rätt att fordra detta om icke av studenterna? Det finns emellertid åtskilliga — ehuru deras antal alltmera reduceras — som mena, att huvudsaken är, att en student blir en god lärare, läkare, ingenjör, officer eller präst och att kunskaper om samhället äro onödiga eller åtminstone mindre viktiga. Skickliga yrkesmän äro givetvis utomordentligt värdefulla, men detta är icke tillräckligt för den som vill utöva något litet inflytande på vårt samhälles gestaltning. Våra studenter äro icke de bestämmande, men de skulle sannolikt kunna vara det i större utsträckning än nu. I varje fall bör man se till, att skolan gör vad den kan för att en person med studentexamen bland sitt bagage av kunskaper även medför en försvarlig last av insikter rörande vårt samhällsliv.

Den nyligen framlagda utredningen angående den högre tekniska undervisningen i vårt land framhåller, att utbildningen på gymnasiet ur de tekniska högskolornas synpunkt är otillfredsställande i vad angår bl. a. modern svensk samhällslära. Med rätta anse utredningsmännen, att en blivande ingenjör måste äga goda kunskaper häri. Då fackhögskolorna ej ha tid att bibringa sina elever sådana och detta ej heller kan anses ingå i deras uppgifter, måste samhällskunskaperna inhämtas redan i gymnasiet. Samma anmärkningar, som målsmännen för den högre tekniska undervisningen framställt, kunna med lika stor rätt föras fram från representanter för annan högre undervisning. Så har också skett bl. a. från teologerna.

Många mena, att detta är rök utan eld. Allt är bra som det är, säger man, och pekar på skolämnet historia med samhällslära, där nödiga kunskaper meddelas. Vad först historieundervisningen beträffar, lägges en opropotionellt stor vikt vid tiden före 1809, och de sista 100 årens historia ägnas alltför ringa uppmärksamhet, detta trots att skolöverstyrelsens metodiska anvisningar för läroverken framhåller, att framställningen, ju närmare den kommer

vår egen tid, i stort sett kan göra anspråk på ökad uppmärksamhet. Beträffande läroböckerna hänvisas till en artikel av J. Westerstål i »Tiden» 1941. Som exempel på deras disproportioner i behandlingen av olika århundraden i vår historia skola här nämnas endast två fall. I Odner—Westman, Fäderneslandets historia för realskolan, 1942, behandlas tiden 1611—1718 på 52 sidor, 1718—1815 på 52 sidor och tiden efter 1815 på 60 sidor. Falk—Tunberg, Svensk historia för gymnasiet, 1942, anslår 69 sidor åt tiden 1611—1718, 65 sidor åt tiden 1718—1815 och 75 sidor åt tiden efter 1815. Skulden till denna disposition får emellertid icke helt läggas på läroböckerna. Dessa rätta sig efter gällande kursplaner, och det är dessa, som först måste ändras. En ändring av läroböckerna kommer sedan automatiskt. I det fyraåriga gymnasiet användas de tre första åren till studiet av tiden före 1850 och under det sista året skola de senaste hundra årens historia, samhällslära och repetition av studentkursen medhinnas. Kunna våra studenter under sådana förhållanden få tillräcklig kunskap om och förståelse för utvecklingen av det samhälle vi leva i och få de ett riktigt historiskt perspektiv på det moderna skeendet? Svaret måste bli nej.

För samhällslärans vidkommande är det än mera betänkligt. Den läses i gymnasiets sista ring, där den i konkurrens med historien oftast får nöja sig med inalles 15—20 timmar. Att kunskaper om samhället äro nödvändiga bestrides väl knappast av någon. Men ge verkligen 15—20 timmars undervisning tillräckliga sådana? Säkert icke. Enligt skolöverstyrelsens metodiska anvisningar skall ämnet i huvudsak omfatta: sociala rörelser och organisationsformer, social lagstiftning, Sveriges författning, svensk stats- och kommunalförvaltning, svenskt rättsväsen samt några viktigare ekonomiska företeelser. Detta är en omfattande kurs, och några grundliga kunskaper kunna omöjligt ges på den korta tid, som står till förfogande. Att studenternas kunskaper i samhällslära äro minimala kan intygas av den, som i egenskap av lärare och examinator vid universitetet får hand om deras vidare utbildning i näralliggande ämnen. Studenterna känna själva de påtalade bristerna i gymnasieutbildningen som en orättvisa, vilken ställer dem efter den ungdom, som i folkhögskolan eller studiecirklar erhållit fostran och kunskaper. Vad åter angår intresset för samhällsfrågor synes detta f. n. bland flertalet studenter vara tämligen ringa. Orsakerna härtill falla utanför ramen för denna framställning, men så mycket torde kunna sägas, att någon skuld måste läggas dels på gymnasiets ringa undervisning i samhälls-

lära, dels på bristfälligheten i denna undervisning. Den tid, som anslås till ämnet, är så kort, att eleverna endast få till livs utanverken, formerna för samhällsverksamheten. Men formerna äro relativt tråkiga att inhämta, och den som ej får tränga djupare, kan icke få verkligt intresse för ämnet. Samhällsläran blir alltför ofta författningskunskap, ett inlärande av osmälta fakta. Av den som endast får höra talas om riksdagens och kommunernas »maskineri» kan man knappast begära, att han skall gripas av intresse. Detta kan lättare ske, om han får en djupare inblick i riksdagens och kommunernas arbete, om han får se livet bakom formerna. En bredare framställning är nödvändig, men detta tillåter ej den knappt tillmätta tiden och, som strax närmare skall påvisas, frånvaron av samhällsvetenskaplig utbildning hos lärarna, vilket givetvis icke kan undgå att påverka undervisningen.

Även om bristerna ligga huvudsakligen i det ringa antal timmar, som ägnas samhällsläran, kan också allvarliga anmärkningar riktas mot lärarnas utbildning. Man kan nu bli lärare, t. o. m. lektor, i historia med samhällslära utan att under sin universitetsutbildning ha ägnat en dag åt studiet av statskunskap eller nationalekonomi, de universitetsämnen som få anses närmast motsvara samhällsläran i läroverken. Även på denna punkt är en ändring absolut nödvändig. De lärare, som skola undervisa i samhällslära, måste vid universitetet erhålla utbildning i statskunskap och nationalekonomi eller i varje fall i ettdera av dessa ämnen. Detta krav är oeftergivligt, om god undervisning skall kunna presteras och framför allt om elevernas intresse för samhällsfrågor skall kunna väckas. Bristen i lärarnas utbildning är särskilt framträdande i fråga om folkskoleseminarierna, där samhällsläran har tilldelats tre veckotimmar på den fyraåriga och fyra veckotimmar på den tvååriga linjen. Ej heller här finnas föreskrifter om obligatorisk utbildning för lärarna i de ovannämnda universitetsämnena.

Hur skall då samhällsläran i läroverken kunna erhålla den ställning, som i vår tid bör tillkomma den? Det antal timmar, som nu ägnas detta ämne, måste utökas, och detta kan ske på två vägar. Antingen kan det föreskrivas, att samhällsläran får ett visst timantal per vecka inom historiens ram, eller också att den helt skiljes från historien och blir ett särskilt ämne. I båda fallen blir en beskärning av kursen i historia ofrånkomlig. Det första alternativet är otillfredsställande, då dess realiserande icke skulle medföra en ändring i samhällslärans ställning som askunge i kombinationen historia med samhällslära. Vill man att våra studenter

skola bibringas grundliga kunskaper om vårt nuvarande samhälle är endast det andra alternativet, ett särskilt ämne, tillfredsställande. Det bör emellertid framhållas, att det är lämpligt, att samme lärare handhar undervisningen i både historia och samhällslära.

I folkskoleseminarierna läses nu i sista klassen ingen historia utan endast samhällslära. Liknande kursplan för gymnasiet skulle icke kunna genomföras, då under sista året före studentexamen repetition av vissa kurspartier måste ske. Däremot skulle historiens timantal i högsta ringen kunna reduceras från nuvarande fyra till två, varigenom samhällsläran skulle kunna tilldelas två veckotimmar. Mot detta förslag kommer givetvis att resas den invändningen, att det är omöjligt att hinna med den nuvarande kursen i historia, om timantalet minskas. Detta är riktigt, och kursen måste beskäras. Då de senaste 100 åren icke äro tillräckligt tillgodosedda i läroböckerna, måste reduceringen gå ut över tidigare århundraden. Att detta är möjligt visar folkskoleseminariernas kursplan. Då denna 1937 genomfördes, betydde detta beskärning av historien och lika stark utökning av samhällsläran.

Frågan är emellertid, om tillfredsställande samhällskunskaper kunna bibringas våra gymnasister på de två timmar, som kunna tagas från historien. Svaret beror givetvis på vad man menar med tillfredsställande. Klart är att en sådan anordning skulle betyda ett stort framsteg i jämförelse med nuvarande förhållanden, men den är icke tillräcklig. I folkskoleseminariernas sista klass är samhällslärens timantal tre på fyraåriga och fyra på tvååriga linjen, och den som själv handhaft sådan undervisning kan omvittna, att tre veckotimmar äro minimum, om goda resultat skola kunna uppnås. Under sådana förhållanden skulle utom de två timmarna från historien ytterligare en erfordras. Detta önskemål är givetvis svårt att uppnå på grund av ämnesträngseln på gymnasiet, men om man tillmäter samhällskunskap en dominerande betydelse i vår högre utbildning, då bör man vara beredd att giva ämnet det antal veckotimmar, som kräves.

Den andra punkten, där avgörande brister ovan konstaterats — lärarnas utbildning — måste också avhjälpas. Nödvändigheten härav erkändes av såväl de representanter för universiteten och läroverken som för studenterna, vilka avgåvo yttrande till 1936 års lärareutbildningssakkunniga. Förbättring av lärareutbildningen kan äga rum efter två linjer. Antingen kan vid universiteteten anordnas obligatoriska kurser i statskunskap och national-

ekonomi för blivande lärare i historia och samhällslära, eller också kan betyg i dessa båda ämnen föreskrivas. För det förstnämnda alternativet talar att studietidens förlängning blir mindre än enligt det sistnämnda. Kompensation för de nya kurserna bör kunna lämnas däri, att vissa partier ur forntidens och medeltidens historia uteslutas. Kurserna måste emellertid bli tämligen omfattande, så att alla viktigare delar av samhällsläran kunna behandlas.

För det sistnämnda alternativet, fordran på betyg i statskunskap och nationalekonomi, talar att utbildningen blir grundligare än enligt det första alternativet. Med hänsyn till studietidens förlängning skulle dock den anordningen kunna tänkas, att för adjunktskompetens erfordrades betyg i endast ett av dessa ämnen, under det att fordran för lektorskompetens skulle vara betyg i båda ämnena. Historia och statskunskap eller nationalekonomi skulle alltså sammanbindas i analogi med vad nu är föreskrivet om nordiska språk och litteraturhistoria. Den blivande läraren i historia och samhällslära skulle erhålla den fördelen, att hans kunskaper i dessa ämnen finge tillgodoräknas honom i den sammanlagda betygssumman i examen, medan det förstnämnda alternativet, kurser inom ämnet historia, gör en förlängning av studietiden i detta ämne ofrånkomlig.

Önskemålet om grundlig undervisning rörande vårt moderna samhällsliv är gammalt och har framförts vid många tillfällen från skilda håll. Krafttag måste till för att på denna punkt modernisera läroverken, och man får livligt hoppas, att den blivande skolreformen kommer att tillbörligt beakta detta.